

מטבעותיו של הטרארך פיליפוס ובית-ציידא

אריה קינדלר

הטרארך פיליפוס (4 לפנה"ס-34 לספירה), בנו של הורדוס, ששלט בשטחי צפון הארץ, כגון: טראכון, בשן, חורן וגולן, הנפיק בתקופת שלטונו שורה ארוכה של מטבעות. רובם בערך הסמיס ובעיצוב אחיד, על פניהם הופיע דיוקנו של הקיסר (אוגוסטוס או טיבריוס) ועל גבם — תיאור מקדש אוגוסטוס שהוקם בפניאס, בירתו של פיליפוס, כבר על-ידי הורדוס אביו. בשנים הראשונות לשלטונו הנפיק אף מספר מצומצם של מטבעות הנושאים את דיוקנו שלו.¹ אולם לראשונה בשנת 34 לשלטונו (30/31 לספירה), הנפיק סדרה של שלושה מטבעות, השונה מהנפקותיו הקודמות בטיפוסייהן, ובעריכיהם: סמיס, קוודרנס וחצי קוודרנס. והרי תיאור מטבעות סדרה זו:

1. מטבע אחר; עריך: סמיס; משקל: 5.16-6.51 גר'; קוטר: 17-20 מ"מ.

פני המטבע: דיוקנו של טיבריוס לימין, ענף זית לפני הראש. שוליים מנוקדים.

הכתובת: מסביב משמאל למטה, TIBERIOC SEBASTOC KAICAP,

גב המטבע: מקדש בעל 4 עמודים וגמלון משולש שכתוכו נקודה.

בבסיסו של המקדש שלושה קווים (מדרגות?). שוליים מנוקדים.

הכתובת: מסביב משמאל למטה בכיוון ימין וכלפי חץ, ΕΠΙ ΦΙΛΙΠΠΟΥ,

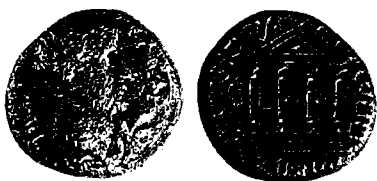
TETPAPXOV KTIC (του) (של פיליפוס הטרארכוס מייסד). בין עמודי המקדש,

תאריך ההנפקה: ΛΔ = שנת 34 (30/31 לספירה).²

ענף הזית לפני ראש הקיסר אמור לציין כאן פעולה חגיגית. הכתובת על גב המטבע

מסתיימת כאמור במלה KTIC(της) היינו מייסד. עד כה לא הוצע על-ידי החוקרים הסבר

מניח את הדעת להופעת מלה זו.

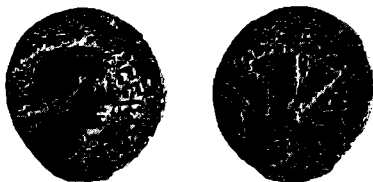

* המאמר מבוסס על הרצאה שניתנה בכנס בית הורדוס, המרכזים לחקר ארץ-ישראל ויישובה של יד יצחק בן-צבי ואוניברסיטאות חיפה ותל-אביב, חיפה 9-10 באפריל 1986.

1 A. Kindler, 'A Coin of Herod Philip: The Earliest Portrait of a Herodian Ruler', *IEJ*, 12 (1971), pp. 161-163, pl. 32

2 J.M. Gerstenfeld, *260 Years of Ancient Jewish Coins*, Tel Aviv 1982, p. 148, no. 119; Y. Meshorer, *Ancient Jewish Coins*, II, New York 1982, p. 246, no. 11, pl. 8, no. 11 pl. 8, no. 14. ראה אצל משורר, שם, 34. ראה אצל משורר, שם, 14, no. 8, no. 14.

2. מטבע ארד; עריך: קוודרנס; משקל: 3.00 גר'; קוטר: 15.4 מ"מ.
פני המטבע: דיוקנה של ליוויה לימין, לבושה. שוליים מנוקדים.
הכתובת: מסביב משמאל למטה IOYAI A CEBACTH
גב המטבע: יד לשמאל המחזיקה בשלוש שיבולים. שוליים מנוקדים.
הכתובת: בחצי עיגול לימין משמאל באמצע וכלפי חוץ, ΚΑΡΠΟΦΟΡΟΣ; למעלה בשטח, תאריך ההנפקה: ΛΑΔ = שנת 34 (30/31 לספירה).³ טיפוס זה יוחס לאחרונה לפיליפוס.⁴ אליבא דאמת אין המטבע נושא ציון ישיר לפיליפוס או לעיר פניאס. הוא יוחס לפיליפוס בגלל תאריך ההנפקה (שנת 34) ולעיר פניאס בגלל דגם הקרפופורוס, היינו היד המחזיקה בשיבולים. דגם זה חוזר על עצמו בסדרת מטבעותיו של המלך אגריפס השני בשנת שלטונו ה-11,⁵ שנה שבה ללא ספק הייתה בירתו פניאס. סימן נוסף לשייכו של מטבע זה לסדרת מטבעותיו של פיליפוס הוא שהכתובת מופנית כלפי חוץ, באופן שהיה מקובל למדי במטבעותיו של פיליפוס. דומה שהקרפופורוס אמור לבטא בדרך הרמז את שפע הדגן בשטח שלטונו של פיליפוס.

3. מטבע ארד; עריך: חצי קוודרנס; משקל: 1.46-1.75 גר'; קוטר: 10-12 מ"מ.
פני המטבע: דיוקנו של פיליפוס לימין, לבוש וללא כיסוי ראש. שוליים מנוקדים.
הכתובת: מסביב משמאל למטה ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ.
גב המטבע: זר קשור למטה.

כתובת: בתוך הזר בשורה אחת, תאריך ההנפקה: ΛΑΔ = שנת 34 (30/31 לספירה).⁶
סדרה זו הונפקה על-ידי פיליפוס פעם נוספת בשנת שלטונו ה-37 והאחרונה, היינו בשנת 33/34 לספירה. אולם רק בשנת שלטונו ה-34 מופיע על המטבעות התואר ΚΤΙC(της), היינו מייסד. עובדה זו מצביעה ללא ספק על מאורע יוצא-דופן שחל באותה שנה, היא שנת 30/31 לספירה, בטטררכיה של פיליפוס. מאורע זה המריץ אותו לצאת מהשגרה ולהנפיק סדרת מטבעות מורכבת

3 ראה: גרסטנפלד (שם), עמ' 148, מס' 190; וכן: M. Rosenberger, *City Coinage of Palestine*, III, Jerusalem 1977, p. 38, no. 3.
4 גרסטנפלד (שם), עמ' 148, מס' 120.
5 גרסטנפלד (שם), עמ' 157, מס' 143; משורר (לעיל, הערה 2), עמ' 250, מס' 6, לוח II, מס' 6.
6 גרסטנפלד (שם), עמ' 149, מס' 121; משורר (שם), עמ' 246, מס' 12, לוח 8, מס' 12.

יותר, שהיתה שונה מהסדרות של המטבעות החד-גוניים שהנפיק ברוב שנות שלטונו עד אז. לאור העדות הנומיסמטית העקיפה של סדרת שלושה המטבעות הללו, דומה שיש לבדוק מחדש את דברי יוספוס, ב'קדמוניות היהודים'⁷, שלפיהם שונה שמה של בית-ציידא ליוליאס על-ידי פיליפוס לכבוד יוליה, בתו של אוגוסטוס. מאחר שיוליה זו הוגלתה על-ידי אביה בשנת 2 לפנה"ס לאי פֶּנְטֶלְרִיָה, לא יכול היה המאורע של מתן שם חדש לבית-ציידא לחול אחרי שנה זו. יוספוס לא הביא את הידיעה בהקשרה הכרונולוגי. הוא מדווח בתחילה על חיסול נכסיו של ארכילאוס על-ידי קווירנוס, מושל סוריה בשנתו ה-37 של אוגוסטוס, היא שנת 6 לספירה. אחר-כך חוזר 10 שנים לאחור, ומספר ששני בניו האחרים של הורדוס, היינו אנטיפס ופיליפוס, קיבלו את הטטררכיות שלהם; אנטיפס קרא לבית-רמתה יוליאס על-שם ליוויה, אשתו של אוגוסטוס, ופיליפוס קרא לבית-ציידא יוליאס על-שם יוליה, בתו של אוגוסטוס. האזכור של שינוי שמות שתי הערים בנשימה אחת מעורר חשד. בתו של אוגוסטוס הוגלתה כאמור בשנת 2 לפנה"ס ואילו ליוויה אשתו זכתה בשם 'יוליה' רק 16 שנים מאוחר יותר, על-פי צוואתו של אוגוסטוס. יוספוס מדווח על אותו עניין בצורה שונה ב'מלחמת היהודים'. דומה שכאן הקפיד יותר על סדר האירועים:

וכאשר מת אוגוסטוס... עבר שלטון הרומאים אל ידי טיבריוס בן ליוויה, והורדוס ופיליפוס נשארו נסיכים בנחלותיהם. ופיליפוס בנה את העיר קיסריה בפניאס על-ידי מקורות הירדן ואת יוליאס בארץ הגולן. והורדוס בנה את טבריה בארץ הגליל ובעבר הירדן יסד עיר וקרא אותה על שם יוליה (יוליאס).⁸

מניין מטבעות העיר פניאס מתחיל בשנת 3 לפנה"ס, היינו שנה לאחר שפיליפוס קיבלה לידיו. דומה שלא ייתכן כי ייסוד פניאס, המכונה גם קיסריה פיליפי, מוזכר על המטבעות באופן שרירותי רק שלושים שנה לאחר התרחשותו. בהסתמך גם על מטבע הקוורדנס (לעיל, מס' 2) שבו מתוארת ליוויה/יוליה, אני מציע כי מאורע הייסוד המוזכר על מטבע הסמיס (לעיל, מס' 1) היא ייסוד בית-ציידא/יוליאס. ליוויה, אשתו של אוגוסטוס נתקבלה למשפחה היולית בצוואתו של אוגוסטוס בשנת 14 לספירה,⁹ ומתה בשנת 29 לספירה. שנה זו מתאימה להפיכת שמותיהן של שתי הערים בית-ציידא ובית-רמתה ליוליאס, לכבוד אמו של טיבריוס,¹⁰ יותר מאשר לכבוד בתו של אוגוסטוס. אם הצעה זו מתקבלת, הרי על-פי העדות הנומיסמטית, יוליאס/בית-ציידא נוסדה מחדש בשנת 34 לשלטונו של פיליפוס, היינו בשנת 30/31 לספירה. השאלה אם 'יוליאס' של פיליפוס קיבלה את שמה לפני שאנטיפס העניק לבית-רמתה את השם 'יוליאס' נשארת לפי שעה פתוחה. אולם אם ניתן לערוך השוואה בין מועד הפיכת שמות שתי הערים הללו ובין התנהגותו של אנטיפס כלפי המלך אגריפס הראשון (התנהגות, אשר היתה מודרכת על-ידי קנאתה של אשתו הרודיאס), יש לשער שהיה זה אנטיפס שנגרר אחרי פיליפוס, כדי לרצות את טיבריוס קיסר. מכאן כי שמה של בית-רמתה הוסב ליוליאס אחרי שנת 30/31 לספירה.

7 קדמוניות, יח, 28.

8 מלחמות, ב, 9, 1.

9 טקיטוס, אנלים I, 86: 'ביום הראשון של הסנאט הוא [טיבריוס] לא נתן לדון בשום נושא פרט לליוויה של אוגוסטוס, אשר בצוואתו, שהובאה על-ידי בתולות הווסטה, קרא כיורשיו את טיבריוס ואת ליוויה, האחרונה נתקבלה למשפחת היולים בשם אוגוסטה'.

10 וזאת אף-על-פי שטיבריוס היסס להנציח את זכרה (טקיטוס, אנלים V, 1).